

**Березюк Ю.В. Творець акмесередовища навчальних закладів
В.О. Сухомлинський про роль підручників в педагогічному
процесі // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Вип. 84. –
Житомир-Київ, 2015. – С. 56-60.**

Ю.В. Березюк,
викладач,

(Житомирський інститут медсестринства)

**ТВОРЕЦЬ АКМЕСЕРЕДОВИЩА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ ПІДРУЧНИКІВ В ПЕДАГОГІЧНОМУ
ПРОЦЕСІ**

У статті аналізуються методичні праці відомого українського педагога В.О. Сухомлинського, творця акмесередовищанавчального закладу, і акцентується увага на шкільному підручнику як засобу формування особистості. Висвітлюються функції, дидактичні вимоги, сучасні підходи до використання підручника в педагогічному процесі.

Ключові слова: досвід В. О. Сухомлинського, шкільний підручник, засіб навчання, акмесередовище, дидактичні вимоги

В статье анализируются методические труды знаменитого украинского педагога В.А. Сухомлинского, творца акмесреды учебного заведения, и акцентируется внимание на школьном учебнике как средстве формирования личности. Освещаются функции, дидактические требования, современные подходы к применению учебника в педагогическом процессе.

Ключевые слова: опыт В.А. Сухомлинского, школьный учебник, средство обучения, акмесреда, дидактические требования

The article analyzes the methodological works of the famous Ukrainian educator VA Sukhomlinsky, the creator of acmeological institution's environment, and focuses on the school textbook as a mean of person's formation. In the paper are shown functions, didactic requirements, modern approaches how to use the textbook in the pedagogical process.

Keywords: V.A. Sukhomlinsky's experience, a school textbook, teaching tool, acmeological environment, didactic requirements

Реальне створення умов для творчого розвитку особистості, створення акмесередовища навчального закладу знаходимо в педагогічному наробку В.О. Сухомлинського.

Актуальність творчої спадщини В.О. Сухомлинського пояснюється тим, що в ній вчителі, вихователі, працівники народної освіти, батьки, широка громадськість знаходять відповіді на животрепетні проблеми виховання і навчання дітей та молоді. Знаходять науково обґрунтування поради з питань формування розвинутої особистості, організації навчально-виховної роботи педагогічного закладу, взаємодії школи, сім'ї і громадськості у вихованні та навчанні дітей і молоді, основ дидактики, школознавства та ін.

Метою нашої статті є дослідити роль шкільного підручника, його дидактичні основи в педагогічному доробку творця акмесередовища навчального закладу В.О. Сухомлинського.

За своїми масштаби, цілями, тривалістю павлівський експеримент В.О. Сухомлинського носить глобальний характер, являє собою певний педагогічний цикл і сприяє створенню такого акмесередовища навчального закладу, яке дає змогу глибоко вникнути в будь-яку дидактичну виховну проблему.

Адже значна увага приділяється в творчій спадщині В. О. Сухомлинського присвячена питанням організації навчально-методичної роботи школи. В працях «Педагогічний колектив середньої школи», «Павлівська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Розмова з молодим директором школи», «Сто порад вчителю» та інших йдеться про шляхи підвищення ефективності навчального процесу, роль вчителя в боротьбі за міцні знання учнів, про методи і засоби навчання, зокрема шкільний підручник.

Аналіз значного масиву наукової літератури свідчить, що роль підручника як навчальної книги, як дидактичного засобу, як інформаційної моделі в педагогічному процесі активно досліджували українські вчені-дидакти А. Алексюк, В. Бондар, С. Бондар, Г. Ващенко, Б. Грінченко, О. Духнович, В. Паламарчук, Л. Калініна, О. Савченко, В. Редько, Н. Ничкало,

Д.Чернілевський та інші. Цим проблемам присвятили свої наукові дослідження зарубіжні вчені С. Батищев, В. Безрукова, Д. Зуєв, С. Казанцев, В. Я.-А. Коменський, В. Краєвський, Н. Тализіна, А. Хуторской, І. Якиманська та інші. Але як свідчать наукові джерела, помітний вплив на теорію і практику підручникотворення як засобу організації педагогічного процесу, як засобу, що сприяє створенню акмесередовища навчального закладу здійснив видатний педагог В.О. Сухомлинський.

Хоча і сам термін «акмесередовище» в працях В. О. Сухомлинського ми не знаходимо, але сама ідея створення комплексу наукових дисциплін об'єктом вивчення яких є людина в динаміці свого саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різних життєвих сферах самореалізації [1, с. 27] лежить в основі його як теоретичного вчення, так і практичного доробку.

Так критерієм якісних уроків В. О. Сухомлинський вважав» вміння вчителя правильно визначати мету уроку і успішно досягати поставлено мети; залучення з використанням індивідуального підходу до продуктивної навчальної роботи на уроці всіх дітей; забезпечення доступності навчання та виховання, раціональну перевірку знань та вмінь учнів; встановлення зворотного зв'язку в процесі викладу нового матеріалу, розвиток і поглиблення знань учнів у процесі вивчення нового матеріалу; засвоєння учнями так званих «вузлів знань»; проведення широкої словникової роботи; І вирішальна роль тут належить не тільки вчителю, а й шкільному підручнику, методичним рекомендаціям, науково-методичному супроводі до уроку та ін. [6]

Шкільний підручник виконує не тільки функцію засобу навчання, а й є механізмом управління процесом співробітництва вчителя й учня, надаючи йому форми якомога ближчі до процесу реального спілкування. Головною метою і основним змістом цього процесу є практична навчальна діяльність, спрямована на досягнення комунікації між суб'єктами педагогічного процесу, а основними засобами досягнення мети уроку або іншої форми навчання та оволодіння змістом навчального матеріалу слугують вмотивовані умовно-комунікативні та комунікативні вправи й завдання різного рівня труднощів [6]. Виконуючи їх, учні мають усвідомлювати, коли та за яких умов організоване в умовах навчання спілкування вони зможуть використати в реальних життєвих ситуаціях. У зв'язку з цим доцільно і важливо, наголошував В. О. Сухомлинський, щоб в кожному тематичному циклі підручника були завдання творчого характеру, які вчитимуть школяра аналізувати, зіставляти, узагальнювати, робити висновки тощо.

Видатний педагог в своїх працях виділяв наступні основні вимоги до викладу матеріалу в шкільному підручнику: відповідність змістового компоненту навчальної програми; виклад систематизованих знань з певного предмету; відповідність мети змісту освіти; логічність в організації процесу навчання; уніфікація щодо використання термінів, позначень та ін.; проблемність, доступність, ясність, об'єктивність, послідовність, міждисциплінарність та енциклопедичність викладу навчального матеріалу; наявність реальних форм контролю засвоєння учнями інформації та зворотних зв'язків та ін. [5].

Все це ще раз підтверджує ідею акмеології, а саме закон акмеології Н.В. Кузьміної, що загальний процес самореалізації суб'єктів освітнього процесу вчителя та відбувається при реалізації вирішення завдань продуктивного характеру за допомогою навчальної інформації, дидактичної оборони її, засвоєння та застосування в новому середовищі [2, с. 288].

Беручи до уваги вчення В.О. Сухомлинського, сучасні дидактики стверджують, що підручник має бути моделлю процесу організації навчання, визначити його контури, загальну логіку, реалізувати всі компоненти змісту освіти (знання, способи і досвід творчої діяльності, емоційно-чуттєвий досвід). Як зазначає О. В. Савченко, «сучасний шкільний підручник повинен мати виразні ознаки певної педагогічної технології, тобто давати вчителю масової школи взірць добротної технології навчання розвитку» [4, с.71].

В.О. Сухомлинський вважав, сучасний шкільний підручник має бути розгорнутою моделлю навчального процесу, яка передбачає активну роль в ньому самого учня, залучає його до процесу не лише засвоєння, а й активного самонавчання [7].

Аналізуючи сучасний шкільний підручник, можна зробити висновок, що в сучасному навчальному середовищі він має відрізнятися новим концептуальним змістом, а саме: відображати мету і зміст освіти інноваційного, гуманістичного спрямування, містити

систематизовані наукові знання по певній навчальній дисципліні; відображати сучасні досягнення науки, акцентуючи увагу на етичну спрямованість і виховання відповідних цінностей; дотримуватись основних дидактичних вимог доступності, ясності, об'єктивності викладу матеріалу, відповідного обсягу, узгодження рівня складності змісту зі здібностями школярів, розвитку в них навичок самостійного критичного й творчого мислення; мати чітку організацію змістового та операційно-діяльнісного компонентів; відрізнятися якістю дизайну; відображати зміни в мовній політиці, що відбуваються в соціокультурному розвитку держави.

В.О. Сухомлинський вважав, що головне в шкільному підручнику – це створення стану успіху, співпраці та співтворчості, навчального діалогу, конструювання ситуації вибору, саме підручник стає інструментом викладання для вчителя та засобом навчання для учнів [5].

Особливість сучасного шкільного підручника полягає в тому, що він перетворює наукове знання в освітнє знання, тобто вводить в освітнє середовище досягнення науки. Виділимо основні функції підручника на основі досліджень В.О. Сухомлинського та доробку науковців-практиків В.Василенко, Л. Калініної, В. Редька та ін. [3].

Підручник – це розгорнута в просторі та часі змістовна програма навчальної діяльності, побудована як послідовне наближення до реалізації цілей навчального предмета за допомогою дидактичних засобів управління пізнавальною діяльністю тих, кого навчають, тобто виконує управлінську функцію [8].

Інформаційна функція відображає сутність навчальної книги як носія змісту освіти у вигляді друкованого слова, ілюстрацій і т. ін.

Систематизаційна функція шкільного підручника забезпечує систематизацію наукових знань у вигляді, зручному для навчання й самоосвіти.

Функція трансформування забезпечує трансформацію наукових теоретичних знань, наукових методів у спеціальне навчальне знання, що характеризується логікою за освоєння: розуміння – запам'ятовування – застосування.

Функція стимулювання відображає особливу роль шкільної книги у стимулюванні пізнавальної діяльності учнів.

Координаційна функція забезпечує встановлення зв'язків з іншими джерелами інформації, здійснює координацію між різними розділами і системами знання самого підручника.

Функція самоосвіти й самоконтролю в підручнику сприяє раціональній організації навчальної діяльності школярів, самостійному оволодінню знаннями й уміннями, забезпечує стійкість знань та вмінь.

Функція екологічна орієнтує на регулювання витрат часу, раціоналізацію діяльності того, кого навчають.

Виховна функція шкільного підручника передбачає формування наукового світогляду, творчого мислення, завзятості в оволодінні знаннями тими, кого навчають, впливає на формування професійних якостей, розвиває емоційно- мотиваційну сферу [3].

В працях В.О. Сухомлинського ми знаходимо ряд вимог до шкільного підручника. Так він виділяє психолого-педагогічні вимоги, які забезпечують мотивацію отримання знань, систематизацію подачі інформації, професійність, реалізацію принципів гуманізму і гуманітаризації, послідовність проблемних питань і освіти тощо.

Окремо вчений наголошує на вимоги до системи викладу матеріалу: фундаментальність, науковість, доступність, підбір фактологічного матеріалу, оптимальне поєднання тексту з ілюстраціями, використання методів моделювання і формалізації знань, показ перспектив розвитку науки і т. ін.

Характеризуючи вимоги до способу викладу інформації, В.О. Сухомлинський пропонує застосовувати індуктивний, евристичний, дедуктивний і алгоритмічний підходи. За індуктивного підходу матеріал викладається від конкретних фактів до узагальнень. Дедуктивний підхід базується на схемі від узагальнень, загальних правил і закономірностей до їхньої конкретизації, тобто «правило – приклад». Алгоритмічний підхід до викладу матеріалу шкільної книги передбачає вироблення точного й детального алгоритму використання базових понять або вирішення завдань. Евристичний виклад матеріалу орієнтує учня на самостійне розв'язання пізнавальних завдань, створює умови для розвитку творчого мислення. Особливу увагу звертає В.О. Сухомлинський на вимоги до поліграфічного оформлення підручника, що

повинні забезпечувати його педагогічну функцію, наявність назви, анотації, змісту, передмови, вступу, тексту, висновків, додатків, словника базових і основних понять, літератури і показників; та на вимоги до мови підручника, яка має відрізнятися зрозумілістю, чіткістю, лаконічністю, достатньою науковістю, в міру образністю й емоційністю [5].

Сучасні дослідження показують, що крім названих вище вимог, сучасний підручник повинен формувати в школяра мовну, мовленнєву та соціокультурну компетентності (І. Гудзик, Я. Кодлюк, В. Редько, Г. Шелехова та ін.). Засобом підручника формуються і предметні компетентності, і навчально-пізнавальна діяльність школярів наповнюється особистісним сенсом, посилюється потенціал самого навчального середовища, яке поступово перетворюється в акмесередовище.

Отже, сучасний підручник повинен бути активним засобом пізнавального процесу, виконувати різноманітні функції, відповідати нормативним вимогам, що висовуються до його змісту; давати повну картину знання з предмету, мати цілком визначену орієнтацію на ту чи іншу освітню адресу, ту чи іншу освітню групу, що характеризується спеціальністю, рівнем і обсягом відповідних знань; містити розвинену систему методичного забезпечення. Саме таким повинен бути підручник нового покоління, який сприятиме розвитку не тільки особистості школяра, а й створенні умов оптимальних, ефективних для освітнього середовища.

З огляду на викладене, зазначимо, що саме такі ідеї концепції нового покоління підручників відображено в педагогічній спадщині видатного вченого В.О. Сухомлинського.

Література

1. Іванов В. Педагогічна віра Василя Сухомлинського - погляд у сьогоднішній день// Початкова школа. - 2000. - № 9. - З. 2,6.
2. Кузьміна Н.В. Акмеологическая теорія фундаментального образования. В трех частях. – СПб., 2012
3. Проблеми сучасного підручника: Збірник наукових праць. – К.: Пед. Думка, 2008. – Вип. 8. – 544 С.
4. Савченко О.Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти// Рідна школа. – 2011. – С. 4-9
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. - К., 1977. - 669 с.
5. Сухомлинський В.А. Про розумове виховання. - К.: Рад. школа, 1975. -200 С.
6. Сухомлинський В.А. Серце від даю дітям. _ К.: Рад. школа, 1973.
7. Хуторской А.В. Место учебника в дидактической системе // Педагогика. - 2005. - №4, с.10-14